

JOAQUIM MIR A ANDORRA

Catàleg de l'exposició de *Joaquim Mir a Andorra*. Sala d'exposicions del Govern, del 10 de desembre al 9 de febrer del 2003

Com era l'Andorra de la primera meitat dels anys 30 quan Mir hi va fer estada?

Andorra, amb històrics segles de pau, tenia l'encant d'un poble de vida senzilla que fregava la beatitud. Era encara un país bucòlic immers en la vida de pagès amb pobles ancestrals dins una natura verge. Posseïa un embolcall canviant segons les estacions: a vegades feréstec o dur, als hiverns freds; a vegades dolç i tranquil, amb llums estridents al sol de migdia, blavoses o violades a les postes de sol o curulles d'or, gemmes i robís els dies de tardor. Podia ser un jardí de primavera *amb brians de neu que mai no es fon*, com cantava Verdaguer, o amb prats i boscos exuberants restant verds en ple estiu o encara tenyir-se de llums grises els dies de tempesta.

Però just quan Mir va venir a Andorra, part d'aquesta Andorra que havia conservat la virginitat d'un racó aïllat del Pirineu començava a canviar i a obrir-se a la modernitat àvid per gaudir d'un món material que semblava millor. S'emmirallava en les grans nacions veïnes, a voltes precipitadament i a voltes empesa per la necessitat peremptòria d'evitar la sentida llunyania dels fills d'aquesta terra, i buscava com donar-los una manera de guanyar-se la vida dins del país.

A poc a poc deixava de ser aquella Andorra de la qual moltes vegades s'ha donat la imatge: una terra llunyana, amb dificultats per arribar-hi, desconeguda, on si no t'hi portaven difícilment se t'hauria ocorregut d'anar-hi. Aquesta era l'Andorra dels romàntics i aventurers que la varen descobrir al segle XIX, i era l'Andorra que moria.

En realitat, l'Andorra que encetava la dècada del 1930 era una Andorra que en cinc anys evolucionaria de tal manera i tan de pressa que passaria d'ésser una vall perduda dins el Pirineu recòndit a un incipient país turístic, d'estiueig o d'avantguarda en la pràctica dels esports d'hivern. Un país on encara eren molts els andorrans que emigraven cap a Tolosa, Béziers, París o, sobretot, Barcelona, però que no se'n deslligaven, ans al contrari, amb nous horitzons econòmics i culturals aportaven molt i influïen directament en la vida política i social de la que orgullosament anomenaven pàtria.

Aquella Andorra oberta des del 1913 cap a Catalunya per una carretera, i des de Soldeu comunicada amb França a l'època estival, es veuria creuada per noves carreteres que en facilitarien la comunicació interior i exterior. Començava un època pròspera, amb inquietuds culturals, que volia assimilar les novetats del seu temps i viure d'acord amb els avenços socials i materials dels països veïns.

QUAN MIR VA VENIR A ANDORRA,
PART D'AQUESTA ANDORRA QUE HAVIA
CONSERVAT LA VIRGINITAT D'UN RACÓ AÏLLAT
DEL PIRINEU COMENÇAVA A CANVIAR
I A OBRIR-SE A LA MODERNITAT ÀVID
PER GAUDIR D'UN MÓN MATERIAL
QUE SEMBLAVA MILLOR

A Barcelona, la Societat Andorrana de Residents, des de 1929, publicava un butlletí mensual il·lustrat, on es recollia tot tipus d'informació sobre Andorra, escrita des del país o des de fora, que tenia una influència important sobre els arrelats a les Valls o els que residien fora. Una societat similar es volia constituir a París.

Les generacions joves d'andorrans que havien obtingut el dret de vot i d'elegibilitat amb l'aprovació del sufragi universal masculí l'any 1933 estaven fortament polititzades, tenien unes inquietuds patriòtiques exacerbades i un sentit d'independència i llibertat que moltes vegades xocava amb les institucions hereves del feudalisme o arrelades en el conservadorisme ancestral.

En poc temps varen veure la llum els periòdics *Poble Andorrà*, *Acció Andorrana*, *Les Valls d'Andorra*, *El Andorrà*, *L'Andorra Agrícola* i encara una secció que el quinzenal *El Cadí*, publicat a la Seu d'Urgell, dedicava a Andorra.

L'any 1929 havia començat les obres de la central hidroelèctrica d'Escaldes la societat Forces Hydroelèctriques d'Andorra, Societat Anònima (FHASA), que duria una important massa treballadora al país entre tècnics, administratius, obrers especialitzats i peons, juntament amb directius i accionistes.

La premsa andorrana es feia ressò de les actuacions del Consell General quant a concessions i es parlava de casinos, de jocs d'apostes, del tren, del termalisme i d'una emissora de ràdio que aviat esdevindria conegudíssima, amb l'eslògan *Aquí Ràdio Andorra*.

Es redactaven propostes de constitució, de lleis laborals, de promoció cultural, valorant i donant a conèixer el nostre patrimoni monumental o natural procurant atreure un turisme naixent.

El Sindicat d'Iniciativa, llavors de creació recent, no regatejava esforços per promoure el país. Editava un fulletó turístic en tres llengües il·lustrat amb fotografies i tenia una oficina oberta a la Casa de la Vall. El 31 d'octubre de 1934 es constituïa a Barcelona la Cambra de Turisme d'Andorra, delegació oficial del Consell General, que s'instal·laria, com deia un periòdic, *després de molts esforços i no pocs treballs al punt més cèntric de Barcelona tenint el local en plena Rambla al costat del Teatre Principal, al balcó del primer pis amb un gros cartell que és admirat amb el nom estimat d'Andorra*.

Al començament dels anys 30, Isabelle Sandy havia publicat la novel·la *Andorre ou les hommes d'arain* que fou un èxit a França; Chevalier havia publicat un estudi de la geografia andorrana i havia elaborat un mapa detallat i modern del país; Maurice Gary feia una novel·la titulada *Rafela la filla d'Andorra*; es publicava el tercer volum de *L'Àlbum Meravella*, dedicat a aquestes valls amb impressions del poeta Melcior Font, escrits de Pere Pujol i il·lustracions de Prudenci Bertrana; es componien peces musicals dedicades a les valls, i es publicaven articles a la premsa dels països veïns.

Al maig del 1930 s'inaugurava la Biblioteca Pública de la Casa de la Vall i el mateix any es posaven en circulació els primers segells de correus on es representaven paisatges i monuments d'aquí.

El 1931, el professor Roderick Peattie, catedràtic de Geografia de la Universitat de Columbia (Ohio), publicava un estudi extensíssim sobre Andorra.

El mateix any el síndic, el president de la República d'Andorra, com llavors s'anomenava, visitava a Madrid el ministre d'Instrucció Pública i obtenia un increment

Mir a Madrid l'any 1930
(JARDÍ, Enric: *J. Mir*. Barcelona: Polígrafa, 1975. p. 186)

del pressupost dedicat a l'ensenyança a Andorra. El 1930 visitava aquest país una delegació de metges d'Estrasburg, com deia la premsa, amb un magnífic autocar.

Al començament del mes de juny de 1932, es reunia a Andorra la Institució Catalana d'Història Natural, l'associació més antiga de les societats científiques catalanes, i ho feia per primera vegada fora de Catalunya.

Andorra sortia a la premsa d'arreu amb motiu de les reivindicacions extravagants d'un aventurer, el baró Skossyreff, que pretenia ser nomenat rei d'Andorra amb el nom de Boris I. Molts altres personatges rars ens volien representar a la Societat de Nacions.

L'octubre de 1930 un grup de turistes format per quinze individus, la majoria anglesos, feien una excursió cinegètica a les muntanyes de Sorteny, on caçaren cinc isards.

I és anecdòtic també que al gener de 1932 cinc obrers de FHASA anessin d'Andorra a Madrid a peu per visitar i felicitar el president de la República Espanyola, el Sr. Alcalá Zamora, i que l'informessin del bon tracte que rebien a les nostres valls.

La visita dels turistes a partir d'aquest moment va ser constant. L'any 1930 la premsa deia: *Ha estat gran l'afluència de turistes que han visitat les Parròquies de la*

nostra República en el present istiu a pesar de les dificultats del passaport. Hi ha hagut dies en que més de vuitanta autos s'han internat en el nostre territori. Entre les varies personalitats que ens han visitat hi figura un príncep danès.

Al maig de 1934 *El Poble Andorrà* deia: *La regularització del transit és en nostres Valls un problema d'actualitat, que el Molt Il·lustre Consell hauria de fixar llur atenció per resoldre.*

A Ordino s'havia fet un Museu de Ciències Naturals esplèndid on s'exhibien animals de tot el món. S'anunciava de la manera següent: *Ordino, República de Andorra a 28 Km. de la Seo de Urgel y a 8 Km. ae Andorra la Vieja. En el se exhiben animales de todas las regiones del mundo y además grandes grupos diorámicos formados por más de cuarenta especies iguales en su elemento de vida. Otros grupos están sobre montañas naturales dando la sensación de vida. En departamento aparte se exhibe la colección de animales del país. En la antesala del Museo hay un espléndido Bar y Bazar de Ventas.*

L'Andorra Agrícola del novembre de 1934 donava una notícia sorprenent: *Son en gran nombre els excursionistes, que atrets per les primeres neus han vingut a fruit dels esports d'hivern. Pel dia 25 del corrent està anunciada l'obertura, per aquesta temporada del xalet refugi d'Envalira on hi haurà moltes facilitats d'accés ja que els dissabtes i diumenges hi haurà servei regular d'auto-xinilla i per part de França hi haurà un funicular aeri el qual sortirà de l'Hospitalet (Arieja).*

La promoció de l'esquí era intensa i pel que sembla donava bons resultats, ja que les notícies de l'estada de nombrosos esquiadors eren constants. L'Esquí Club Andorrà comptava amb molts socis i s'organitzaven concursos d'esquí amb proves d'eslàlom i de descens. Hi participaven esquiadors catalans, francesos i, fins i tot, del club d'esquí de la famosa estació alemanya de Partenkirchen.

A Andorra s'havia fundat l'Ateneu Cultural i Recreatiu, que s'afegia al Centre Moral; a Escaldes hi havia el Casino, on es representaven obres de teatre i es feia cinema; hi havia una pista de tennis, i a Ordino, una piscina pública. Els hotels eren nombrosos i destacava el luxós Hotel de França.

El 1934 la premsa deia: *Andorra rebrà el dia 20 de Juny proper la manifestació esportiva més important d'Espanya, la XVI Volta Ciclista a Catalunya, Tercer Gran Premi Generalitat. Primer any d'etapa a Andorra.*

En fi, les notícies sobre la vida social, laboral, cultural i esportiva són constants. Bé, doncs, aquesta era l'Andorra que rebria el pintor Joaquim Mir, artista consagrat i reconegut a tot arreu, i sobretot a Catalunya.

S'ha dit que Mir hauria vingut a Andorra per suggeriment dels frares de Montserrat. Això és possible, tot i que, com acabem de veure, Andorra ja començava a ser prou coneguda i visitada aquells anys per temptar per ella mateixa el pintor esmentat.

L'ANY 1932 (...) S'HAURIA HOSTATJAT AMB LA FAMÍLIA I EL XOFER A CA LA RITA D'ENGORDANY

Mir va fer la primera campanya a Andorra el 1932 i, tot i que els frares de Montserrat ja hi tenien un peu, no fou fins l'any següent que hi varen inaugurar un col·legi i un hotel luxós, l'Hostal Valira. Per tant, sembla que si varen ésser els frares els instigadors de la descoberta andorrana de Mir, potser haurien esperat un any a fer-lo venir, ja que l'haurien pogut atendre i allotjar millor l'any següent, com de fet va succeir, per l'obertura de l'Hotel Valira.

L'any 1932, segons explica Antoni Aristot, s'hauria hostatjat amb la família i el xofer a Ca la Rita d'Engordany. La historiadora Teresa Camps ens dóna la notícia que l'any 1933 *Mir va ser fotografiat per Josep Claverol, que tenia botiga a la plaça vella, al costat de l'hotel on paraven el pintor i la seva família, i que a més de ser amic del pintor, li va adquirir la tela "L'escorxador" pintada segurament ben a la vora.*

La notícia no és gens aclaridora. Si a la plaça vella vol dir a la plaça d'Andorra, allí no hi havia cap hostal. I, en canvi, el que va adquirir *L'escorxador* no hauria estat el fotògraf sinó el botiguer de la plaça, l'amo del comerç més important, que es deia Amadeu Rossell, àlies el Cintet. Aquesta família és la que encara posseeix el quadre *L'escorxador*.

Des de Cal Cintet, des del terrat amb arcades i cobert amb llosat, és des d'on Mir va pintar *Teulats d'Andorra*. I en aquest lloc va ser fotografiat per Josep Claverol pintant aquell quadre acompanyat del seu fill i el seu gos.

Per tant, si va hostatjar-se en un hotel d'Andorra la Vella ara per ara no sabem quin era. La meva tia, que llavors

estava a l'hostal més conegut, el Calones, recordava el senyor Mir, però no que s'hostatgés al seu hostal.

Tot i que l'esposa del pintor solia apuntar les dates i els llocs on es desplaçaven durant les campanyes que feia l'artista, que transcriu Teresa Camps en l'article publicat a *El col·leccionisme a Andorra*¹, les dates exactes en què va pintar a Andorra han estat i són motiu de confusió.

Segons les anotacions de la llibreta de l'esposa, Mir hauria estat a Andorra solament els anys 1932 i 1933. El 1932, del 24 de setembre a l'1 de desembre, tota la tardor, dos mesos i deu dies. El 1933 hi hauria estat del 23 de maig al 6 de juny, quinze dies de primavera, i hi hauria tornat del 25 d'agost al 7 de setembre, tretze dies a finals d'estiu. Sumant-ho tot, l'estada a Andorra seria de vint-i-vuit dies.

En el catàleg de l'exposició sobre Mir organitzada per l'Ajuntament de Barcelona l'any 1972, la professora Teresa Camps detallava per primera vegada quatre campanyes en tres anys: 1932, del 21 de setembre a l'1 de desembre, dos mesos i 10 dies; 1933, del 23 de maig al 6 de juny, 15 dies; 1934, del 23 de maig al 6 de juny i del 25 d'agost al 7 de setembre, vint-i-vuit dies. En total, l'estada a Andorra hauria estat de cent tretze dies, quasi quatre mesos.

L'any següent, el Consell General de les Valls d'Andorra va fer una exposició commemorativa del centenari del naixement de Mir (1873-1973), i dóna les mateixes dates que l'any anterior donava el catàleg de l'Ajuntament de Barcelona d'on segurament foren copiades.

Més endavant, el crític d'art Enric Jardí, el que havia muntat l'exposició del Consell, no manté les mateixes dates i sols parla de dues estades de Mir a Andorra, les dels anys 1932 i 1934 (no parla de la del 1933).

Segons Teresa Camps, l'estada de Mir a Andorra està força documentada. Si bé és cert –continua dient– que diverses pistes i materials ens donen molta informació sobre aquest període de la vida del pintor, no és menys cert que aquestes pistes són força vegades prou contradictòries per no arribar a tenir la certesa de quan i quant temps va fer estada Mir a Andorra. Amb la informació que he recollit no veig com podria, ara per ara, precisar de cap manera l'estada de Mir al nostre país.

Les dates de l'estada del 1933, a la qual feia referència la Teresa Camps en el catàleg de l'exposició de Barcelona

¹ CAMPS MIRÓ, Teresa: *La pintura andorrana de Mir*. A "El col·leccionisme a Andorra". Andorra: Grup Agrícol Reig, 2001

de l'any 1972 i en la del Consell de l'any 1973, no es corresponen amb les dates que donava l'esposa de Mir.

Segons Teresa Camps, l'any 1933 solament hauria estat quinze dies a les Valls, a la primavera. En canvi, segons les anotacions de la senyora Mir, hi haurien fet estada també tretze dies a finals d'estiu, del 25 d'agost al 7 de setembre. I encara per complicar-ho més, segons el periòdic *Andorra Agrícola* del desembre de 1933, n'hauria marxat per aquestes dates després d'una estada de sis mesos!

Tampoc no hem vist que l'esposa de Mir hagi parlat de cap estada a Andorra l'any 1934. Sorprenen, en canvi, les repeticions en les dates que donen els catàlegs per a l'any 1934, que serien les mateixes que l'any 1933.

Segons l'esposa de Mir, l'any 1933 hi haurien fet estada del 23 de maig al 6 de juny i després del 25 d'agost al 7 de setembre. Les mateixes dates es tornaven a repetir en els catàlegs amb una sola variant, en comptes del 25 d'agost es posa el 27 d'agost, possiblement per una errada del copista. Seria estrany que els anys 1933 i 1934 haguessin fet estada a Andorra les mateixes dates dia per dia. Sembla que aquí hi ha un error.

Les dates de l'esposa de Mir tampoc semblen exactes ja que, segons el diari *El Cadí* de l'octubre de 1933, "*el diumenge 24 del mes passat l'eminent pintor català Senyor Mir va assistir a la inauguració oficial de l'Hostal Valira*".

Per tant, Mir era a Andorra el 24 de setembre de 1933 i no n'hauria marxat el dia 7 com anota la seva esposa. O és que hauria vingut solament per a aquesta inauguració? Em sembla poc probable.

Les dates de l'esposa de Mir tampoc coincideixen quan diu que el 1933 hi feren estada del 23 de maig al 6 de juny, perquè el quadre *La revolta* hauria d'haver estat pintat el 5 d'abril d'aquell any 33, quasi dos mesos abans, que és quan la *revolta*, l'obtenció del sufragi universal masculí, va tenir lloc. En cas que no fos així, l'escena representada en el quadre hauria estat improvisada per Mir.

Segons les anotacions de la senyora Mir, l'any 1933 hi haurien arribat el 23 de maig i n'haurien marxat el 6 de juny. Tampoc no sembla cert, ja que el 28 de juliol segurament eren a Andorra, ja que hauria pintat una aquarel·la d'Ordino segons la data que ell mateix hi va posar.

D'on surt l'estada a Andorra l'any 1934? Es menciona per primera vegada al catàleg de l'exposició de Barcelona de l'any 1972. Segons sembla aquesta dada la va facilitar la Teresa Camps. A partir d'aquí s'hauria anat copiant.

Però fa poc, al catàleg *El col·leccionisme a Andorra*, la mateixa Teresa Camps sols parla de les estades de 1932 i 1933. Últimament, l'Arxiu Històric Nacional ha recuperat una pel·lícula filmada per Mir l'any 1934 a Coll de Nargó i a Andorra. En el catàleg de l'exposició actual *Joaquim Mir a Andorra*, Francesc Miralles publica uns fotogrames on es podria reconèixer el pont de la Tosca, d'Escaldes; un grup d'homes i nens amb vuit religiosos, entre ells algun frare de Montserrat i que, per tant, podria ser Andorra; Mir davant d'una cavitat a la roca que podria ser la font calenta del Metge, a Escaldes, i una escena firal, que podria ser vora Cal Nyerro d'Andorra. Si la data de la filmació és certa es podria confirmar l'estada del 1934.

EL QUE CAUSA CERTA ESTRANYESA ÉS QUE MIR,
EN LES SEVES ESTADES A ANDORRA,
NO PASSÉS MÉS AMUNT D'ESCALDES.
NOMÉS UNA VEGADA S'HAURIA FICAT CAP
A LA VALL D'ORDINO, I SEMBLA QUE FOU UNA
SORTIDA APRESSADA D'UN SOL DIA

Tot i que no es coneix cap obra datada aquest any, els dibuixos i el quadre que va fer del pont de la Tosca i les cases del barri, tenint en compte que surten a la pel·lícula, potser haurien estat pintades el mateix any 1934.

El que causa certa estranyesa és que Mir, en les seves estades a Andorra, no passés més amunt d'Escaldes. Només una vegada s'hauria ficat cap a la vall d'Ordino, i sembla que fou una sortida apressada d'un sol dia.

Ja hem vist que Andorra era un lloc força visitat i transitat l'any 1933. Les carreteres estaven pràcticament acabades, tant les interiors com les que comunicaven amb Espanya i França.

Les obres de FHASA ocasionaven un transport important, tant de materials com de desplaçaments de tècnics, directius, administratius i obrers. Mir tenia cotxe propi i xofer. És força estrany que no tingués la temptació de buscar altres llocs on pintar altres paisatges.

No és una excusa l'observació que fa Teresa Camps en l'article publicat a *El Col·leccionisme a Andorra*, que diu: *Tot i que disposava d'un automòbil i un xofer, no es va arriscar per paratges desconeguts o de difícil accés i possiblement va recórrer els límits dels camins asfaltats, que en aquell moment eren reduïts*. No, no eren reduïts, no hi havia cap carretera asfaltada llavors a Andorra i la

majoria s'acabaven de fer. El trànsit devia oferir, si fa no fa, les mateixes dificultats en totes.

Els frares de Montserrat, per exemple, coneixien i freqüentaven el Santuari de Meritxell, prop de Canillo, per tant, no eren paratges desconeguts. Tanmateix, quan l'any 1933 la carretera va arribar a Ordino per primera vegada, com ja hem dit, hi va anar. Però sols va pintar tres quadres, dos de petit format, i un que no és un oli sinó una aquarel·la.

És estrany que no tinguem constància que visités el Museu d'Areny-Plandolit d'Ordino. El propietari, que era el redactor principal del periòdic *Andorra Agrícola*, segur que el coneixia i ho hauria publicat.

El juny del 1932 el periòdic *Andorra Agrícola* deia, precisament: *Tothom parla d'Andorra; tothom vol conèixer Andorra. Els esdeveniments polítics escampats per la premsa han llençat el nom de la nostra república per tots els indrets i les excursions a la Vall sovintegen.*

Les obres de Mir pintades a Andorra s'exposaren a Barcelona. Del 25 de març al 7 d'abril del 1934, s'exposaren quinze quadres, i del 27 de gener al 9 de febrer del 1934, vint-i-sis peces. D'aquesta darrera exposició en feia ressò el periòdic *Poble Andorrà* del mes de març de 1934, en el seu primer número, que deia:

Els establiments Maragall de Barcelona van volguer celebrar el cinquentenari de l'obertura de la famosa Sala Parés, i volguent donar una gran solemnitat a les bodes d'or de dita Sala, els Establiments Maragall, varen tenir l'encert de fer una copiosa exposició del gran pintor català, en Joaquim Mir, en que de les 58 obres exposades, d'un mèrit molt sorprenent, 26 fossin de vistes d'Andorra en que estem assabentats que totes les obres venudes a un preu que nostre pintor devia complaure.

Si tots els andorrans ens percatessim de la importància que té aquesta exposició per nostra terra és d'un valor incalculable, per que nosaltres estem convençuts dels grans atractius que té la nostra patria per els turistes, i que no dubtem que molts dels que han visitat aquestes pintures voldran veure amb els seus propis ulls tanta boniquesa amb la realitat.

De les pintures exposades remarcarem amb la nostra modesta observació en que sobresortien de les altres, el numero 38, anomenada "La Rebolta" de colors magnífics i realitat sorprenent com els numeros 33 "Els teulats d'Andorra" el 36 "La passarella" i el 50, "La carretera nova" es a dir si anessim a mirar les anomenariem totes per que creiem que visitar aquesta exposició es com un somni pasar-lo en el mig del nostre llunyà país.

El pintor i la seva esposa, Maria Estadella (any 1921)
(JARDÍ, Enric: *J. Mir*. Barcelona: Polígrafa, 1975. p. 147)

Nosaltres, no volent-ne pas fer una crítica, preferim deixar-ho per a altres persones, ens limitarem a felicitar al Sr. Mir per la gran maestria amb que sap presentar les belleses de la terra andorrana.

Fent un càlcul de les obres dels catàlegs publicats, de les fotografies de Mir pintant i dels quadres pintats i exposats per primera vegada a la Biblioteca de Montserrat, resultaria que Mir hauria pogut fer setanta obres amb temes andorrans. Cinquanta-vuit d'aquestes obres serien quadres a l'oli, deu dibuixos i apunts, un aiguafort i una aquarel·la.

De les setanta obres, en seixanta-tres s'hauria pogut identificar el lloc que s'hi representa, en dues d'interiors és dubtós i en sis peces fotografiades no s'hauria pogut identificar. Crítics amb més autoritat han valorat l'obra pictòrica de Joaquim Mir: Teresa Camps, Enric Jardí, Nadia Hernández, Francesc Miralles i el proper conferenciant en aquesta exposició, Francesc Fontbona, l'han estudiat a bastament. Per tant, el judici que jo faré dels quadres de Mir de tema andorrà que hi ha en aquesta exposició serà principalment per valorar-ne el moment històric, la identificació del paisatge o l'emplaçament on es varen pintar, en definitiva, l'Andorra física que representen, que generalment ha sofert variacions importants.

CATÀLEG NÚM. 1. ENGORDANY 1932

Engordany. Al primer terme el camí que continua fent una corba per darrere la borda de la dreta en direcció al pont dels Escalls.

Al camí unes gallines escampades i gent. Dones assegudes o canalla. Estan davant la porta de casa. Al balcó la roba estesa. Més lluny algú passa pel camí sobre els horts. Al peu de la paret del prat pasturen les vaques. Els gajals de la borda estan plens de blat o herba. Els arbres comencen a groguejar, en canvi les alzines guarden el verd fosc.

Les ombres són les del matí, però ja entrat el dia.

Els horts encara estan verds. El del primer terme està plantat de cols.

Lluny a l'esquerra al cap del roc hi ha Cal Diumenge i més amunt el punt blanc seria el seu colomer.

A sota, cap a l'extrem on acaben les cases, uns pollancrecs de fulla groga exhibeixen la seva verticalitat. Una taca blanca del darrere podria ser la paret de les ruïnes de Sant Jaume.

Cap a la dreta, sobre les cases, els besos canvien de color. Hi ha la llum d'un dia clar. Les gallines, els nens, la roba estesa, l'home que passa pel camí i les vaques que pasturen donen vida a un paisatge de pau, tranquil·litat i serenor. No és estrany que fos aquí on trenta anys més tard s'escenifiqués el *Pessebre vivent d'Engordany*.

Catàleg núm. 1. Engordany (1932)

CATÀLEG NÚM. 4. CAMPANAR ROMÀNIC DE SANTA COLOMA (1932)

El quadre representa l'església de Santa Coloma. Aquí a Mir l'ha fascinat el campanar. Ha pintat una torre, un campanar rodó, deixant pràcticament l'església sense importància de tal manera que la nau només s'insinua

pel teulat. L'absis, quadrat i petit, afegeix més l'alçada del campanar.

Està pintat al tard, quan marxa el sol. Els últims raigs tot just toquen el cap de la serra d'Enclar. La resta està a l'ombra d'un cap vespre.

És la tardor, tota la natura grogueja. Només mantenen el

Catàleg núm. 4.
Campanar
romànic de Santa
Coloma (1932)

verd intens les grosses alzines que hi havia al darrere de l'església.

A l'esquerra una gran noguera de les moltes que hi havia (encara en queda alguna) vora l'església ajuda a accentuar l'alçada de la torre. La noguera està canviant de fulla, els tons grocs i ocres es barregen amb els marrons i vermellors. Els matolls i esbarzers del peu de la paret fan destacar les tonalitats tardorals.

En primer terme els rocs del cap de paret del camí tanquen el prat acabat de llaurar.

La majoria de finestres estan mig tapades. Només estan obertes les del cap del campanar. S'havien tapat per reforçar-lo i evitar que hi entrés la neu, el vent i la pluja, ja que el pas dels anys l'havia malmès. Al cap de poc més d'un any de pintar-se el quadre, una acurada restauració l'any 1934, reforçaria l'obra i es reobririen els finestrals. La restauració va ésser promoguda pels *Amics de l'Art Vell de Catalunya* i la va dirigir l'arquitecte modernista Cèsar Martinell.

CATÀLEG NÚM. 11. PONT DE LA MARGINEDA (1933)

El pont de la Margineda. El sol va cap a la posta i ens deixa a l'ombra tot el primer pla que destaca, sobre les muntanyes il·luminades, pel sol que marxa. A l'esquerra la granítica base de l'Enclar i entre la vegetació el roc de Sant Vicenç. A la dreta, les canals pelades de Costa Seda

on no hi havia vegetació per haver-se cremat en un incendi.

La fràgil arcada del pont sembla que no hagi de poder aguantar cap pes al mig. L'artista n'ha copsat l'alçada. Diuen que els ponts havien de ser prou alts com per permetre que un arbre de vora el riu hi pogués passar dret en cas de riuada. Us imagineu la gran obra que devia ser la seva construcció al segle XII? Quines bastides de troncs i més troncs i quina cintra havia d'aguantar l'arc? Quanta gent treballant-hi amb la dificultat afegida de l'aigua del riu?

Mir capta perfectament aquest riu quan just sota el pont s'entolla i escumeja. I veiem les transparències de l'aigua. Percebem la humitat. I si fem silenci en sentirem el soroll, en percebrem l'oreig.

Al cap del pont, vora la carretera, hi ha algú.

Catàleg núm. 11. Pont de la Margineda (1933)

CATÀLEG NÚM. 12 I NÚM. 13. LA REVOLTA (1933) I LA CASA DE LA VALL (1932)

El dibuix seria un apunt preparatori per a l'obra *La revolta* que Mir va pintar l'any següent. Existeix una esplèndida fotografia de Mir pintant la Casa de la Vall des d'on hi havia l'hotel Mirador.

Mir va pintar la Casa de la Vall introduint una sèrie de personatges al pati, davant la porta, i ho va titular *La revolta*. Aquesta revolta la promogueren els joves andorrans quan varen demanar el dret de vot i d'elegibilitat. Fins llavors només el tenien els caps de casa. Va ésser un acte revolucionari del qual tota la premsa dels països veïns se'n féu ressò. En síntesi, els joves andorrans varen tancar el Consell General (el parlament) a la Casa de la Vall on estava reunit i no el deixaren sortir fins a obtenir que se'ls decretés favorablement la sol·licitud on demanaven el sufragi universal. Al darrera hora de la tarda, el

Catàleg núm. 12 i núm. 13.
La revolta (1933)
i La Casa de la Vall (1932)

síndic (president del parlament) els va preguntar si ho exigien per la força o ho volien de grat, a la qual cosa contestaren que volien que els fos concedit de grat. Llavors el Consell General ho va decretar favorablement.

CATÀLEG NÚM. 22. PONT DELS ESCALLS (1933)

El sol s'està ponent darrere la muntanya nevada d'Enclar. La nuvolada rogenca tenyida de sol s'allargassa i fa destacar encara més la neu freda retallada per l'obaga fosca de tons morats. La vegetació, especialment els oms, els pollancres i els beços que s'endinsen cap a la vall de la Massana accentuen la tardor. Alguns arbres agafen els tons rogencs que destaquen sobre els verds. Al mig hi ha el pont dels Escalls alçat sobre els gorgs del riu que baixen de les valls del nord. De "permunt" com deien

Catàleg núm. 22. Pont dels Escalls (1933)

abans. Just a sobre es veu l'arcada del pont nou i el mur de la carretera que s'acabava de construir. Fins llavors, la carretera cap a aquesta banda no existia. A la Massana i Ordino s'hi anava pel camí que solament era transitable amb animal de bast. Per fer passar la carretera per l'engorjat de la Grella es varen haver de construir els túnels.

CATÀLEG NÚM. 23. VALL DE LA MASSANA (1933)

Un dia ennuvolat de finals d'estiu, la vegetació tot just grogueja. El paisatge està dominat per un pollancre alt vora el camí per on s'acosta una dona, potser acompanyada. Al darrere de la muntanya d'Enclar que rep el sol de la tarda es continua cap a l'obaga de la vall de la Massana. A la dreta, els rebaixants de Padern i el solà d'Engordany amb els conreus dels Vilars. Les tarteres llueixen amb els raigs de sol que s'abaixa. Vora l'arbre una taca blanca amb uns gajals ens identifica una era que hi havia vora el pont dels Escalls.

Al fons hi ha les muntanyes de la Massana. Hi ha un silenci espès de tarda ennuvolada.

Catàleg núm. 23. Vall de La Massana (1933)

CATÀLEG NÚM. 29. MUNTANYA D'ENCLAR (1933)

I novament la majestuosa muntanya d'Enclar que sembla que va captivar l'artista. El sol és baix, la tarda s'acaba. El pic de Carroi i la muntanya d'Enclar ja estan nevats. La tardor fineix i l'hivern comença.

Cap a la vall, els arbres que voregen els prats i el riu canvien de color agafant aquelles meravelloses borgeries de grocs i vermells, d'or i de foc.

Escampades pasturen pel prat les vaques vigilades pel gos. Els prats encara verdegien cap al roc de Sant Pere (on ara hi ha el Col·legi Sant Ermengol). Al primer terme

Catàleg núm. 29. Muntanya d'Enclar (1933)

una paret en contrallum accentua la claror de les prades i la lluentor del riu. El portell de tanca està perfectament dibuixat. Sota l'era de grans gajals un home llaura l'hort amb el parell. Un hort penjat entre les penyes i les roques com una posella, a l'extrem una grossa alzina guarda el seu fullam verd. Al cel els núvols s'esfilegassen pel vent que sembla aixecar la neu del cap del pic.

CATÀLEG NÚM. 35. L'ESCORXADOR (ANDORRA LA VELLA)

L'escorxador. Aquí vora l'església d'Andorra la Vella, a la plaça, hi havia la carnisseria comunal. Aquells anys la tenia llogada Miquel Muntanya, el Calones. Hi tenia un cavallet de fusta, en la tisora del qual es posava la bèstia que s'havia de matar. Degollava i espellava les ovelles allí mateix, al carrer.

Catàleg núm. 35. L'escorxador (Andorra la Vella)

Molt de lluny en lluny, matava algun vedell, li donava un fort cop de maça a la front, entre les banyes, i la bèstia queia estamordida. Llavors la penjava cap per avall amb uns termals i la degollava, espellava i esquarterava. Tot ho feia a la plaça mateix.

Al quadre es veuen dos corders penjats, un altre al cavallet i un altre s'ho mira i espera ser sacrificat. A la vora una dona té una criatura agafada de la mà.

Mentre va pintar aquest quadre i el titulat "Les teulades", Mir baixava a fer la xerrada amb el carnisser.

CATÀLEG NÚM. 38. PLANA D'ANDORRA LA VELLA

A Mir, sembla que el captivava la tarda andorrana. Aquest petit quadre pintat d'on ara hi hauria aproximadament l'aparcament dels magatzems Monsa, ens mostra una tarda de finals de primavera o començament d'estiu amb una nuvolada que potser hores abans havia deixat caure una gotellada.

Les muntanyes del fons, Canòlic i el coll de Vista es dilueixen en tons blaus que esdevenen més intensos cap a la dreta on hi ha la Margineda. A l'esquerra les dues dents de serra identifiquen la muntanya de Palomera i els vessants de Costa Seda. Més endavant, els tons violats i verdosos singularitzen els penyasegats de la Comella i la Canya dels Moros.

Vora el prat reposen asseguts donant un toc de pausa a dues persones, una d'elles segurament un monjo de Montserrat que acompanyaria l'esposa de l'artista: seria l'altra?

Catàleg núm. 38. Plana d'Andorra la Vella

CATÀLEG NÚM. 41. LA PASSERA (SANT JULIÀ DE LÒRIA 1933)

La passera de Sant Julià. Amb la llum del matí d'un final d'estiu, quan encara els pollancres guarden la fulla verda, veiem una passera que hi havia a l'entrada de la vall de Sant Julià baixant d'Andorra. Es trobava més o menys on ara hi ha les Arades.

Catàleg núm. 41. La passera (Sant Julià de Lòria 1933)

Anava del molí que hi havia on ara s'està construint l'edifici del Ministeri d'Educació fins al Solà. El tros d'edifici en ruïnes que es veu a la dreta és el que quedava d'un colomer. Actualment encara en queden restes.

Vora el riu passa el camí vell, el camí ral, de Sant Julià cap a Andorra la Vella. Aquí la vall fa un estret engorjat per on passa el riu encaixonat. Es veuen les roques polides per l'aigua.

Al fons, llunyana i blavosa, hi ha la muntanya d'Arcavell i sobre el cap de pont el penyal del Pui d'Olivesa.

El pont i la barana per la seva fragilitat sembla que s'hagin de trencar amb el pes de la dona que travessa.

Pere Canturri Montanya

Historiador

Conferència pronunciada el dia 17 de gener de 2003
a la Sala d'Exposicions del Govern.